

КРИВИЧНА ДЕЛА ОРУЖАНЕ ПОБУНЕ И АГРЕСИВНОГ РАТА

Апстракт

Анализирајући радње извршења код кривичних дела оружане побуне и агресивног рата можемо закључити да оне у себи не садрже елементе било каквог насиља, али и да је њихова апстрактна опасност изузетно велика уз могућност изазивања несагледивих и чак трагичних последица за неку државу или чак међународну заједницу. Тако да можемо закључити да се ова кривична дела у теорији и пракси налазе између политике и права. Из неких непознатих разлога, стручна јавност се није у довољној мери бавила анализом праксе и теорије ових кривичних дела, иако је то било крајње оправдано ради анализе рада различитих међународних кривичних судова, а посебно Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991 (Хашког трибунала). Сам рад је имао за циљ да покрене размишљања о односима кривичних дела агресивног рата и оружане побуне, као и да укаже на проблематику у примени националног кривичног права у односу на међународно кривично право.

Кључне речи: *међународно кривично право, кривично право, безбедност, агресивни рат, оружана побуна, пропаганда.*

¹ Директор Канцеларије Савета за националну безбедност и заштиту тајних података Владе Републике Србије

1. Увод

Кривична дела оружане побуне и агресивног рата нису кривична дела која подразумевају насилне радње извршења веће групе људи. Сама радња извршења код ових дела се огледа у предузимању акције, односно, декларативном одбијању ауторитета државе од стране наоружане или ненаоружане групе људи, код кривичног дела оружане побуне, односно, код агресивног рата радње подстрекавање и подстицања на рат. Објекат заштите код оба кривична дела је готово идентичан, осим што се код оружане побуне третира кроз национално кривично законодавство као политички деликт, а код агресивног рата, иако је у суштини дело усмерено против уставног уређења и безбедности државе, заштита се остварује кроз међународно кривично право у склопу групе злочина против мира. Из неких непознатих разлога, стручна јавност се није у довољној мери бавила анализом праксе и теорије ових кривичних дела, иако је то било крајње оправдано ради анализе рада различитих међународних кривичних судова, а посебно Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије након 1991 (Хашког трибунала). Велико је питање колико је оружани сукоб на просторима тадашње СФРЈ заиста био претња светском миру, јер се по свим показатељима радило о класичном грађанском рату, који се дешавао на одређеном прилично ограниченом географском простору, без реалних изгледа да се прошири. Оружани сукоб је почео као сепаратистичка оружана побуна која се проширила у грађански рат, уз несумњиву подршку страних држава, који се на такав начин и завршио на прострима некадашње СФРЈ, изузимајући простор Србије и Црне Горе, где је након започетих тарористичких акција тзв. ОВК, као и оружане побуне Албанаца на Косову и Метохији, дошло до агресије НАТО-а против тадашње Југославије, тако да је време трајања те агресије било једини међународни сукоб на овим просторима².

Кривично дело оружане побуне из члана 311. Кривичног законика спада у групу кривичних дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије из главе XXVIII КЗ, док кривично дело агресивног рата из члана 386. КЗ-а спада у групу кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом из главе XXXIV КЗ-а.

² Детаљније М. Шкулић; „Један поглед на Хашки трибунал и његово место у историји“; Зборник радова Хашки трибунал између права и политике, Институт за упоредно право Београд 2013, 61.

У погледу субјективног елемента треба рећи да је за ова кривична дела карактеристична њихова усмереност на угрожавање уставног уређења и безбедности земље и човечности и међународног права, као и да је код њих намера тог угрожавања изричито унета у њихов законски опис. Природа ових кривичних дела подразумева увек и постојање умишљаја.³

2. Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности земље

Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности земље одувек је и у свим државама имала велики значај због посебне опасности кривичних дела управљених на повреду ових друштвених вредности. Узета у целини, ова кривична дела непосредно угрожавају друштвени поредак земље у његовим основама, а посредно и највећи број других вредности заштићених кривичним правом. Због тога је кривично законодавство и право од свог настанка и у свим фазама развоја настојало да прописивањем и изрицањем врло строгих кривичних санкција, спречи делатност „чији сам ехо изазива узбуну и потрес друштва“, без обзира да ли су те делатности довеле до резултата који се желео постићи⁴. Објект заштите кривичног дела оружане побуне је уставно уређење и безбедност Републике Србије. Под основима уставног уређења Републике Србије (у складу са Уставом Републике Србије⁵ из 2006. године), треба третирати: начела става (чланови од 1. до 17.); људска и мањинска права и слободе (чланови од 18. до 81.); економско уређење и финансије (чланови од 82. до 96.); надлежности Републике Србије (члан 97.); уређење власти (чланови 98. до 165.); територијално уређење (чланови 176. до 193.); као и уставност и законитост (чланови 194. до 202.).

Безбедност Републике Србије обухвата како њену унутрашњу, тако и њену спољну безбедност. Сваки напад на унутрашњу безбедност, у исто време је напад и на спољну, као и обрнуто. Заштита безбедности државе је услов и претпоставка за заштиту уставног уређења, тако да свако угрожавање безбедности државе уједно представља и угрожавање уставног уређења. Због тога се

³ З. Стојановић, Коментар Кривичног законика, 'Службени гласник, Београд 2007, 670.

⁴ Н. Срзентић и др., Коментар Кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд 1978 409.

⁵ Службени гласник РС, бр. 98/2006;

кривичноправна заштита безбедности државе не може издвојити од заштите уставног уређења, а та заштита је јединствена и чини један јединствени заштитни објекат ове групе кривичних дела, без обзира што су нека кривична дела из ове групе непосредније усмерена на угрожавање уставног уређења, а друга на безбедност државе.

2.1. Кривично дело оружане побуне

Појам побуне није одређен бићем овога кривичног дела. Побуна представља посебан начин неког супротстављања. Она може бити оружана и ненасилна. Оружана побуна, као начин, је карактеристична, пре свега, по својој противправности, јер оружана побуна није никада правни пут супротстављања. Побуна је мотивисана одређеним циљем који може бити и оправдан, али начин на који се долази до тог циља је друштвено опасан.

Појам оружане побуне се изводи из ставова судске праксе и становишта теорије кривичног права. Основним обележјима оружане побуне сматрају се: а) акција индивидуално неодређеног броја лица, у оружаној побуни учествује по правилу већи број учесника, али се тај број не може унапред одредити; б) организована акција – оружана побуна не настаје спонтано, већ као резултат одређених претходних делатности управљених на њено припремање и усмеравање. Иза оружане побуне најчешће стоји нека организација или страна држава; в) учесници у оружаној побуни су наоружани оружјем или неким оруђем и спремни су да га употребе, али до саме употребе не мора доћи; г) оружана побуна је увек усмерена на насилно остваривање одређених циљева – који су најчешће усмерени на угрожавање уставног уређења или безбедности земље⁶.

Без обзира на побуде и мотиве из којих се врши, оружана побуна је увек противправно деловање и угрожавање државног уређења, односно, она је управљена против уставног уређења и безбедности Србије. То значи да је циљ учесника у побуни рушење, односно, насилна промена постојећег државног уређења, односно, угрожавања безбедности Србије. Објекат напада овог кривичног дела је уставно уређење и безбедност земље. Ово обележје упућује да је овим делом инкриминисана такозвана “политичка оружана побуна”.

⁶ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Службени лист СРЈ, Београд 1998, 382.

Кривично дело се састоји у учествовању у оружаном побуни која је управљена на угрожавање уставног уређења или безбедности Србије. Дакле, радња овога кривичног дела се огледа у учествовању у оружаном побуни, односно, суделовању у делатностима које се предузимају у оквиру оружане побуне. То могу бити различите активности, као што је предузимање одређених акција против државних органа, кршење јавног реда и мира, напади на објекте органа и установа, предузимање оружаног напада и акција и слично. За постојање овог облика кривичног дела није од значаја да ли се учествује у једној или више таквих акција, али је битно да делатност у којој учествује лице има карактер оружане побуне.

Могло би се рећи да је оружаном побуна акција појединачно неодређеног броја лица која су спремна да употребе оружје. То значи да је један део оних који учествују у оружаном побуни (спорно је колики број лица) наоружан. За постојање овог кривичног дела потребно је да је оружаном побуна управљена на угрожавање уставног уређења, безбедности или територијалне целине Србије. Када је оружаном побуна усмерена на то угрожавање представља фактичко питање. Супротстављање појединачним мерама извршне или судске власти засновано на уставу и закону, само по себи ће представљати неко друго, а не ово кривично дело (на пример кривично дело – учествовање у групи која спречи службено лице у вршењу службене радње из члана 324. КЗ или побуну лица лишених слободе из члана 338. КЗ). Само изузетно те радње могу прерасти у оружаном побуну, при чему је пресудно да ли је побуна усмерена на политичке циљеве, односно угрожавање уставног уређења, безбедности и територијалне целине земље. Извршилац кривичног дела оружане побуне може бити свако лице. Степен организованости није битан за постојање кривичног дела. У том погледу је довољан минимум који се испољава у учествовању на било који начин у оружаном побуни⁷.

Главни садржаји оружаног делатности су експонирани облици циљно усмереног насиља, које се назива и оружаном дејством. Под појмом оружаног дејства, подразумевамо садржај противправне оружане делатности са непосредном применом оружја, као и других средстава насиља на најчешће, недискриминативно изабране објекте са циљевима да се изазове општи страх и несигурност грађана, али и да се изазове неповерење у државни поредак. Најзначајнији облици оружаног дејства могу бити: акција, операција, кампања и агресија.

⁷ З. Стојановић, 679.

Акцијом се сматрају оружана дејства мањег значаја, изведена традиционалним методама и средствима којима се наноси ограничена штета. Изводе се на релативно једноставан начин и најчешћи им је циљ политички притисак на јавност или органе власти, оглашавање неке организације, интернационализација проблема или медијска промоција (унутрашња или спољна) неког политичког проблема и слично. Операцијом се сматрају сложенији облици оружаних дејстава. Подразумева ангажовање већих снага и више средстава да би се угрожени важни објекти и постигли значајнији деструктивни ефекти. Самим тим и припреме за извођење операција су дуготрајније и скупље, тако да их могу изводити само организације са већим потенцијалом, односно, значајнијим укупним ресурсима и искуствима у извођењу оружаних дејстава. Савремена војна пракса и искуства многих земаља, указују да постоје и сложенији облици оружаних дејстава који превазилазе традиционалне појмове акције и операције. У међународној пракси се често користи појам оружане кампање који подразумева серију оружаних акција и операција усклађених на остваривање јединственог циља стратегијског значаја. Када иза синхронизованих дејстава, стоји страна држава, која учесницима оружане побуне уступа своју територију, пружа логистичку подршку, омогућава несметано финасирање или не предузима мере на својој територији и у оквиру својих ингеренција да онемогући боравак и припреме учесника оружане побуне, онда говоримо о оружаног агресији. Агресија представља синхронизовану кампању коју спроводи или подржава државни субјект против друге државе са међународно признатим суверенитетом, територијом и правним поретком⁸.

Сама оружана побуна се одвија у три сукцесивне фазе. У првој фази, идеолошко језгро (група, организација, политичка партија) настоји да створи што ширу базу за своје деловање и притом користи искључиво политичко-вербалне методе деловања. Друга фаза подразумева деловање на прогресивном слабљењу противника – јавне власти и преузимању контроле над становништвом – при чему се користе и облици физичког насиља (уцене, физички обрачуни са неистомишљеницима, масовне рушилачке демонстрације, као и спорадични оружани сукоби са органима реда). Трећа фаза је офанзивна и карактерише је појава већег броја мањих организованих наоружаних група, па и већих војно организованих формација. Коначни циљ ове фазе је преузимање власти, односно, отцепљење

⁸ М. Стојановић, Савремени тероризам и одбрана Републике Србије, Министарство одбране, Београд 2007, 141.

дела територије која се налази под контролом побуњеника од матичне државе⁹.

Кривично дело има два облика која се разликују само са обзиром на учиниоца или извршиоца. Код првог облика учинилац је лице које учествује у оружаном побуну (став 1.), а код другог, тежег облика, као учинилац се јавља организатор побуне (став 2.). То значи да закон прави разлику у погледу предвиђене казне, обзиром на то да ли дело врши учесник у оружаном побуну или лице које је организатор. За разлику од ранијих решења, коловођа се посебно не издваја од осталих учесника. То што неки од учесника непосредно руководи појединачним акцијама у току побуне, узме се у обзир приликом одмеравања казне која је прописана у широком распону тако да омогућава да се вреднује допринос и улога сваког учесника оружане побуне. Учесник је свако оно лице које је на било који начин, непосредно или посредно, учествује, односно узима учешће у оружаном побуну. Организатор је лице које организује, припрема и планира оружану побуну. У конкретном случају могуће је да се исто лице јави у улози организатора и учесника. Наравно, ту не постоји стицај кривичних дела, а чињеницу да је организатор и непосредно учествовао оружаном побуну требало би узети у обзир као отежавајућу околност приликом одмеравања казне.

За постојање кривичног дела неопходан је умишљај, директни или евентуални. Мада се не тражи код неких других кривичних дела из ове главе и намера угрожавања уставног уређења и безбедности земље, умишљај учиниоца мора обухватити и околност да је сама оружана побуна управљена на то угрожавање. Само кривично дело је свршено узимањем учешћа у оружаном побуну, док покушај извршења овог кривичног дела није могућ¹⁰.

Припремне радње за извршење овога кривичног дела су кажњиве. Шта се сматра припремним радњама, као и казне за њих прописане су на исти начин као и за друга кривична дела из ове главе. Између припремања оружане побуне и учествовања у оружаном побуну, нема стицаја, јер учинилац оба кривична дела одговара по принципу субсидијарности, само за учествовање у оружаном побуну. Квалификовани облик за ово кривично дело предвиђен је у члану 321. КЗ, али само за радње из става 3., када је она извршена за време непосредне ратне опасности, ратног стања, оружаног сукоба или

⁹ М. Милошевић, Одбрана од тероризма, Свет књиге, Београд 2005, 35, 36.

¹⁰ Љ. Лазаревић, Кривично право Југославије – посебни део, Савремена администрација, Београд 1995, 44.

ванредног стања. Ако дође до оружане побуне, могу бити остварени и неки елементи других кривичних дела (телесних повреда, убистава, оштећења ствари, угрожавања сигурности људи и слично). У таквим случајевима се поставља питање постојања стицаја овога кривичног дела са другим кривичним делима. Као основна орјентација за решавање овога питања може се навести следеће: а) ако су извршењем овога кривичног дела наступиле последице обухваћене чланом 321. КЗ, стицај не постоји, већ квалификовани облик овога дела; б) сваки учесник оружане побуне самостално одговара за кривична дела која су извршена независно до циља оружане побуне; в) организатор оружане побуне одговара за сва кривична дела која су у плану и која произлазе из плана оружане побуне.

Поред тога, посебно питање у правној теорији представља прерастање оружане побуне у неки од облика оружаног сукоба (грађанског рата, агресије, војне интервенције...), предвиђених Женевским конвенцијама и допунским протоколима, када се на извршиоце оваквих кривичних дела, али и других кривичних дела проистеклих из аката незаконитог политички мотивисаног насиља, примењује посебан режим кривичноправне заштите предвиђен међународним ратним или хуманитарним правом.

2.2. Кривично дело агресивни рат

Класично међународно право је сматрало да је вођење рата израз суверености државе и да стога свака држава има право да води рат, уколико га је правилно објавила. Према правилима међународног права, рат представља оружани сукоб између држава у коме одређени циљеви ратујућих страна и њихови међусобни спорови решавају употребом оружја (ватреног, хемијског, нуклеарног итд.). Сваки рат представља оружани сукоб, али сваки оружани сукоб није истовремено и рат¹¹. Под појмом оружаног сукоба, подразумева се како оружана борба између држава која нема формална обележја рата, тако и оружана борба између политичких, националних и других снага у оквиру исте државе. Иако између рата и оружаног сукоба, постоје одређене разлике, у кривичноправном смислу нема суштинске разлике између ова два појма, јер сваки оружани сукоб доводи до посебно опасног стања и до посебно тешких последица за животе и материјална добра државе у којој се води оружана борба.

¹¹ Н. Срзентић и др., 434.

При томе треба имати у виду и спољнополитички утицај, односно, да су и данас унутрашњи сукоби најчешће инсценирани и помогнути од стране друге државе (или групе држава здружених у неким савезима), тако да је тешко одвојити унутрашње сукобе од специфичних облика стране агресије, стране оружане интервенције и других облика напада стране државе на територијалну целину једне државе, њену независност, уставно уређење или политички систем.

Тек после Првог светског рата, под утиском страха изазваних агресивним ратом Немачке и осталих централних сила, донето је више међународних докумената којима се агресивни рат изричито осуђује и забрањује. Тако је Женевски протокол о мирном решавању међународних спорова из 1924. године прогласио агресивни рат међународним злочином, одређујући као агресора сваку државу која прибегне рату кршећи обавезе предвиђене Пактом Друштва народа и самим Протоколом, с тим да се као прибегавање рату сматра и повреда режима демилитаризоване зоне.

Агресорски рат представља недовољно дефинисан појам у међународном праву, повезан пре свега са злочинима против мира. Агресорски рат представљао би заправо агресију, која је један од видова злочина против мира. Проблем у пракси представља и предмет инкриминације агресивни рат. Не постоје ни у међународном праву, али ни у националним законодавствима прецизне дефиниције агресивног рата. У одређивању када се један оружани сукоб може сматрати агресивним ратом, могу послужити одређене поставке у међународним документима¹². Обзиром на постојеће изворе, агресорски рат, имао би негативну дефиницију, односно, би био сваки рат који није одбрамбени и који не спада у принудне мере предвиђене главом VII Повеље УН која описује овлашћење Савета безбедности да одобри економске, дипломатске и војне санкције, као и коришћење оружаних снага, како би се решиле размирице.

Агресија (лат. *aggressio* – напасти, приступити) значи напад с циљем освајања, употреба силе у међународним односима. Реч је о тежњи да се нанесе штета, да се наметне принуда и изазове смрт. Ратна пустошења и усмрћивања, нарочито злочини геноцида, примери су окрутне агресивности. У међудржавним односима, агресија потиче из природе антагонистичких, непомирљиво супротстављених друштава. Конкретније, агресија је напад оружаних или других снага једне државе или савеза држава на суверенитет,

¹² Љ. Лазаревић, Коментар Кривичног законика, друго измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, 2011, 1118.

територијалну целокупност или политичку независност друге државе, с циљем оспоравања права на опстанак државе, отцепљење територије, промене друштвено-економског система итд. Злочини против мира, познати под термином агресија, представљају једно од четири кривична дела за које се судило нацистичким званичницима у Нирнбергу, после Другог светског рата. Ови злочини ће, преко Нирнбершких принципа, постати једно од кривичних дела на којима се базира данашње међународно кривично право. Злочини против мира први пут су одређени у члану 6. Статута Међународног војног трибунала у Нирнбергу као: „*планирање, припремање, започињање или вођење агресорског рата или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гаранције, или учествовање у неком заједничком плану или завери за извршење ма ког од горе наведених дела*“

Агресорски рат је и пре суђења у Нирнбергу био забрањен Бријан-Келоговим пактом из 1928. године, мада тим пактом није била уведена потпуна забрана сваког рата. Париским пактом (Бријан-Келоговим пактом) државе уговорнице су свечано изјавиле да осуђују прибегавање рату ради решавања међународних спорова и да га се одричу као оруђа националне политике у међусобним односима, те да само прибегавање рату, противно преузетим обавезама, представља нападачки рат, који се квалификује као међународни злочин и чији ће изазивачи бити позвани на одговорност. То ће се десити тек усвајањем Повеље УН која допушта искључиво одбрамбени рат и принудне мере самих Уједињених нација. Спречавање силе у односима између држава једно је од основних начела УН, а посебно се овим питањима баве чланови 1, 2, 33. и 39. Повеље УН. Стога данас није спорно да је агресија у сваком облику забрањена, а уједно представља и једно од најтежих кривичних дела. За одређивање да ли постоји агресија, задужен је Савет безбедности УН на основу овлашћења из главе VII Повеље УН. За злочине против мира био је надлежан и Токијски трибунал, и отада нико није био осуђен за неко кривично дело против мира.

Регулисању ове области свој допринос дале су Уједињене нације и преко Резолуције Генералне скупштине број 3314 из 1974. године. Према овој резолуцији “*првоотпочињање употребе оружане силе од једне државе противно Повељи представља prima facie доказ извршења акта агресије*”. У члану 3. детаљно је наведено шта представља акте агресије, независно од постојања ратног стања: *инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе или свака војна окупација, макар и привремене, која произађе*

из такве инвазије или напада, или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе; бомбардовање територије неке државе од стране оружаних снага друге државе или употреба ма ког оружја од стране једне државе против територије друге државе; блокада лука или обала једне државе од стране оружаних снага друге државе; напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе; употреба оружаних снага једне државе које се с пристанком земље пријема налазе на територији ове последње, противно условима предвиђеним у споразуму, односно, остајање тих снага на територији земље пријема и после истека споразума; радња једне државе која своју територију стави на располагање другој држави да би је ова искористила за извршење акта агресије против треће државе; упућивање од стране, односно, у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе толико озбиљно да се изједначују са горе поменутиим актима, доносно значајно учешће једне државе у томе.

СБ УН може одлучити и да други акти представљају агресију. Резолуцијом се даље наглашава да никакви разлози било које природе не могу служити као оправдање за агресију, те да агресија повлачи међународну одговорност, а да агресорски рат представља злочин против међународног мира. Римски статут Међународног кривичног суда предвиђа да је овај суд одговоран за ове злочине али условно. То значи да ће суд у пракси постати надлежан тек када се Статут допуни одређивањем појма агресије и утврде и други услови под којима ће суд бити надлежан за ово кривично дело. Није јасно зашто Суд није прихватио дефиницију агресије из Резолуције 3314 УН.

Римски статут Међународног кривичног суда предвиђа да је овај суд одговоран за злочине против мира, али условно. То значи да ће суд у пракси постати надлежан тек када се Статут допуни одређивањем појма агресије и утврде и други услови под којима ће суд бити надлежан за ово кривично дело.

Из изложеног произлази да међународно право проглашава агресивни рат међународним злочином и да забрањује сваку пропаганду у корист рата, тзв. ратнохушкачку пропаганду. Пропаганда је намерни и систематски покушај обликовања перцепције и манипулисања спознајом и понашањем, у циљу изазивања реакција које је у интересу пропагатора. Пропагандна делатност, као један од облика друштвене комуникације, стара је колико и сама људска комуникација.

Иако је у различитим историјским епохама пропаганда различито коришћена, схватана и тумачена, пропагандна комуникација била је неизбежан пратилац сваке људске комуникације уопште, и својим деловањем оставила је снажан печат развоју људске цивилизације¹³. Под пропагандом се подразумевају делатности којима се у јавности, код групе лица или појединаца шири, изазива или учвршћује уверење о исправности одређених идеја, ставова или програма у циљу да то уверење буде покретач одређених акција. По својој садржини, пропаганда може бити политичка, економска, културна, ратна, верска и слично. По томе, какве се идеје шире и на какве акције позива, пропаганда се може користити за постизање позитивних, друштвено корисних циљева, али се пропагандом могу ширити и опасне друштвено неприхватљиве идеје и позивати на правно недозвољена понашања. Циљ пропаганде може бити прогресиван или реакционаран, а сама поропаганда се може заснивати на истини, полуистини и лажи, односно „бела“, „сива“ и „црна“ пропаганда. Један од облика недозвољене пропаганде је и кажњива пропаганда, у коју спада посебно и ратноухшкачка пропаганда.

Субверзивна пропаганда подразумева планске, организоване и смишљене активности засноване на ширењу идеолошко-политичких, привредних, културних и других идеја, мишљења и поступака који су усмерени на придобијање за политику и циљеве који су супротни актуелним опредељењима нападнуте земље, са циљем остварења основних услова за угрожавање и рушење постојећег уставног поретка. Пропагандна делатност, као један од облика друштвене комуникације, стара је колико и сама људска комуникација. Иако је у различитим историјским епохама пропаганда различито коришћена, схватана и тумачена, пропагандна комуникација била је неизбежан пратилац сваке људске комуникације уопште, и својим деловањем оставила је снажан печат развоју људске цивилизације¹⁴. У савременим условима, пропаганда се уобичајено схвата као свесно организована и системска активност појединаца, група, организација и институција усмерена на ширење идеја, ставова и погледа, средствима комуницирања, ради вршења утицаја на одређене друштвене групе, али и појединце да измене сопствене ставове о било којем питању. Да би била успешна свака пропаганда мора да задовољи неке основне предуслове који су чврсто повезани са социолошким и психолошким карактером људи и принципима организације и функционисања људског друштва у

¹³ Ближе погледати: J.Gareth, V. O'Donell, Propaganda and Persuasion, Penguin Books, 1998, USA; В. Пакард, Скривени убеђивачи, Службени гласник, Београд, 2001.

¹⁴ Погледати: Д. Тадић, Пропаганда, Спектрум, Београд, 2005.

целини. Према начину на који су поруке обликоване, пропаганда може бити директна или активна - када су поруке отворене и дифузна, када су поруке скривене и теже се уочавају. Према методу рада, пропаганда се дели на агитациону, која је везана за конкретну акцију подстицања и ширења идеја и придобијање присталица и индоктринациону која је срачуната на дугорочно наметање одређених ставова, веровања и циљева. Поред ових, једна од најчешћих подела је на политичку, војну и економску, иако према садржини може бити и научна, верска, спортска и друга. Пропаганда може бити и унутрашња и спољашна, као и мирнодопска или ратна пропаганда.

Уколико је извор пропаганде познат, прикривен али препознатљив или непознат (лажан или скривен), разликујемо белу, сиву и црну, с тим што је иста подела могућа и у односу на циљеве пропаганде. Бела пропаганда је она пропаганда чији су извори познати, и најчешће је спроводе званични органи државе, када преко средстава информисања саопштавају своја сазнања, ставове и мере. Сива пропаганда се спроводи помоћу прикривених извора, али се ти извори ипак могу идентификовати, а своди се на истовремену употребу истина и неких ситнијих одступања од истине, са циљем да се усмере погледи јавности у правцу који одговара интересима власти која спроводи ту врсту пропаганде. Црна пропаганда садржи поруке којима је извор непознат или је фингиран, тако да се објекат пропаганде доведе у забуну. Она је базирана на фалсификатима, који шире неидентификовани, тајни извори, настојећи да њихов идентитет и стварне намере остану неоткривени. Такви извори се служе се лажима, полуистинама и инсинуацијама, које се комбинују са одређеном количином истинитих чињеница или полустина да би звучале уверљивије. Црна пропаганда и дезинформисање (ширење лажних вести) се готово не разликују, јер се обе служе ширењем лажних информација, са циљем утицаја на мишљење јавности или спровођење других мера. Основне методе пропаганде су: ширење гласина, манипулисање ефектом величине и већине, изазивање сукоба између различитих група становништва, фалсификовање докумената, окривљавање владајућих структура, уцењивање и подметање, претње и застрашивање, као и отворено позивање на предају.

Пропагандна средства представљају инструменте за пренос пропагандних порука до примаоца. У теорији и пракси ова средства се обично деле на електронска и штампана пропагандна средства, као и на неке усмене облике пропаганде у које спадају јавни говори, оговарања и гласине. Електронска средства обично подразумевају радио и телевизију, електронске огласне табле које могу комбиновати

видео, аудио и графичке презентације, као и Интернет, односно светску информатичку мрежу. Штампана средства су све врсте огласа у дневној или периодичној штампи, билборди, плакати, леци, брошуре, књиге, банери и сл. Такође, у средства пропаганде се могу убројати и неки специфични облици јавних презентација као што су сајмови, посебно организовани презентациони догађаји, јавне дегустације, кућне продајне презентације, итд. Као пропагандна средства често се користе фотографија и филм - почевши од играних, рекламних, наменских или документарних филмова, затим позориште као и остале врсте изражајних уметности. Субверзивна пропаганда се користила у време преузимања власти од стране совјета у Русији, нациста у Немачкој, од стране Коминтерне за време резолуције Информбироа према тадашњој Југославији и слично.

Пропаганда се јавља као радња извршења и код неких других кривичних дела. Такав је случај на пример са кривичним делима позивање на насилну промену уставног поретка из члана 308. КЗ-а, оружане побуне из члана 311. КЗ-а, спречавања борбе против непријатеља из члана 420. КЗ-а, служба у непријатељској војсци из члана 422. КЗ-а, подстицање на агресиван рат из члана 386. КЗ-а, расне и друге дискриминације из члана 387. КЗ-а и слично.

Само кривично дело се састоји у позивању или подстицању на агресивни рат. То су два начина подстрекавања на започињање и вођење агресивног рата. Радња овог кривичног дела представљају позивање или подстицање. Позивање би била свака делатност којој се настоји код другог створити одлука о вођењу агресивног рата, док подстицање више значи учвршћивање такве одлуке, распиривање већ постојећег расположења за вођење рата. За подстицање се често употребљава и израз хушкање на рат. О самим појмовима позивања и подстицања потребно је размотрити одредбе кривичног дела позивање на насилну промену уставног уређења из члана 309. КЗ-а. Дакле, радњу позивања би представљало стварање код другог одлуке да предузима одређене делатности или активности, а најчешће се врши наговарањем, убеђивањем, предочавањем неких околности и слично. Подстицање је подржавање и даље учвршћивање нечије одлуке, која је код тог лица већ постојала, тако да се она сада усмерава на одређене акције. Позивање и подстицање треба да се врши према грађанима или групи грађана, а ако се врши према појединцу, онда то представља подстрекавање на кривично дело из члана 308. КЗ-а.

Позивање и подстицање може се вршити на разне начине: директним и непосредним утицањем на вршење одређених акција,

изражавањем ставова који стварају одређено уверење, изопачавањем смисла политичких изјава представника државних органа, указивањем на опасности које прете земљи ако се не предузму одређене мере и слично. Позивање или подстицање треба да се врши у намери угрожавања безбедности или уставног уређења Србије. Ова субјективна компонента је конститутивно обележје кривичног дела и мора се утврђивати, тако да се по њој разликује од могућих критика и оцена на рачун државног уређења, тако да и неки позиви или подстицаји грађана на супротстављању одређеним мерама државних органа још не представљају ово кривично делу у облику подстицања на агресивни рат.

Дело је свршено сваком делатношћу којом се позива или подстиче на агресивни рат. Извршилац дела може бити свако лице, а у погледу виности потребан је умишљај. Тежи облик дела постоји када неко нареди вођење агресивног рата. За ово дело је запређена и најтежа могућа казна у кривичним законодавству Републике Србије. Његов извршилац може бити свако лице које врши одређену функцију тако да другоме може наредити започињање или вођење агресивног рата.

2.3. Објекат заштите

Кривичним делима против човечности и међународног права повређују се различита правна добра: живот и здравље људи, њихов телесни интегритет, основне слободе и права човека, достојанство људске личности, морал, имовина и слично. Међутим, имајући у виду околности под којима се ова кривична дела врше, за време рата или оружаног сукоба, као и категорију лица која представљају пасивне субјекте ових дела – рањенике, болеснике, ратне заробљенике, цивилно становништво, али и намеру учиниоца, све ове инкриминисане делатности повезује њихова управљеност против јединственог заштитног објекта човечности и међународног права. Иако се кривично дело агресивног рата, може извршити и изолованом радњом појединца, његова природа је таква да се по правилу може извршити на организован начин у спровођењу одређене политике владајућих кругова, због чега се овде и ради најчешће о организованом криминалу. Ове околности иницирају и захтевају посебно разматрање питања одговорности иницијатора, наредбодавца и непосредних извршилаца овог кривичног дела.

Имајући у виду опште усвојене принципе међународног права да агресивни рат представља најтежи злочин против мира, никакви разлози политичке, економске или воне природе не могу послужити као оправдање агресије, међутим још увек постоје народи који се налазе под различитим колонијалним и другим „проблематичним“ режимима, Резолуција УН потврђује право на самоопредељење, слободу и независност народа насилно лишених права и законитост њихове борбе у складу са Повељом УН, због чега се може закључити да се ослободилачка борба не може подвести под појам агресије, јер се њихово остваривање може постићи и оружаном борбом.

2.4. Интервенција или агресија

У савременим друштвима, исто као и онима прошлих времена, значај супротстављања насилним актима усмереним против уставног уређења постаје све већи. Данашња збивања („афричко пролеће“, „плишане револуције“, државни удари и побуне...) у свету сведоче о непрекидним покушајима да се поједине земље доведу у положај потчињености и зависности у односу на друге државе, а да би се то постигло предузимају се акције усмерене на подривање и рушење њиховог уставног уређења и безбедности. Нису ретки случајеви да се ове акције предузимају и у оквиру борбе за власт политичких снага у земљи, било да је повезана са интересима неке стране државе или да је резултат идеолошких, националних, верских или социјалних односа. Напади на друштвено уређење и безбедност земље често су увод и претходница агресије или оружане интервенције која треба да обезбеди власт њеним новим носиоцима у оквиру истог или другог друштвено-економског уређења или политичког система¹⁵.

Сама интервенција је насилна, утолико што је усмерена на то да се промени стање насупрот воље владајућих структура неке суверене државе, тако да она обухвата доста аспеката, почевши од рата до снажних операција и финансирања опозиционих група у извесним околностима, тако да она не обухвата покушаје да се званична политика владе суверене државе промени рационалним аргументима. Интервенција не мора да буде усмерена против владе државе која је у питању, она може бити усмерена и против група које би влада требало, али није у стању да контролише. Огољено насиље,

¹⁵ Ф. Бачић и др., Коментар кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд 1978, 409.;

односно, претња силом, корумпирање новцем и контрауслугама, те освајање срца и разума демагогијом и другим механизмима манипулације, допуњено је освајањем монопола на тумачење појмова. Када се само мало замислимо, јасно препознајемо да иза политике „међународне заједнице“ у кризним подручјима махом стоје директиве Беле куће, да се иза „европских стандарда“, који се упадљиво диференцирано стављају пред кандидате за ЕУ, неретко крију компромиси између Берлина, Париза и Лондона које одобрава Вашингтон, да се иза „ширења демократских вредности“ по свету, у великој мери могу открити стратешки интереси развијеног Запада на челу са САД. Мањим и слабијим намеће се политичка воља моћних на основу економске, медијске, културне и, у крајњој линији, војне силе, која увијек од претње може прерасти у насиље. Латентно и манифестно политичко насиље много се боље може сагледати у односима између држава него у односима унутар држава. Док је легитимни монопол силе у оквиру националних држава концентрисан и ограничен мноштвом релативно ефикасних механизма (конституционализам, подела власти, представничка влада, страначки плурализам, слободни избори, независни медији итд.), дотле се у међудржавним, односно, у међународним односима испољава у много отворенијој и непосреднијој, а неретко и сасвим огољеној форми као насиље. Консеквентно, у међународној заједници влада најчистија форма макијавелизма.

Поред тога, постоји став да су напади на уставно уређење и безбедност, када су део борбе за ослобођење од доминације, експлоатације и сваке врсте потчињености оправдани и да не представљају друштвену опасност у кривичноправном смислу. Због тога, се у неким случајевима ове акције третирају као ослободилачке акције за остваривање основних права човека и народа, односно, пружају могућност и за интервенције, у складу са документима Уједињених нација. Према међународном праву, оружана револуција није нелегална и међународно право признаје право на револуцију, док је рат нелегалан, мада је државама дозвољено да улазе у одбрамбене ратове. Употреба силе против неке суверене државе се сматра морално легитимном у случају да се ради о: самоодбрани или о против-интервенцији.

Постоји спор о употреби силе да би се заштитили властити грађани на територији неке суверене државе, због чега се у теорији прибегава прихватање става о хуманитарним интервенцијама у случајевима грубих кршења људских права, као што су геноцид и

масовно поробљавање¹⁶. Према неким ауторима (Мајкл Волцер), тзв. конвенционализам правила, интервенција је допуштена само: а) када држава има више од једне заједнице, или је царство и једна од њених заједница се бори за независност или ако је б) интервенција заправо против-интервенција у грађанском рату, или ако је в) влада државе против које се интервенише умешана у масакре, поробљавање или масовно протеривање свог становништва. При томе се разликује унутрашња легитимност од спољне легитимности. Држава је унутрашње легитимна, уколико постоји јединство и слагање између владе и народа, односно да: влада репрезентује политички живот свога народа; народом се влада у складу са његовим властитим традицијама; тип владе долази народу „природно“ одражавајући широко прихваћен поглед на свет или начин живота. Ако влада није у складу са својим народом, овај има право на побуну, али ако народ има право на побуну, тада такође има и право да се не буни. Ако народ изабере да се не буни, други немају право да интервенишу. Ако народ изабере побуну, странци немају разлога, па према томе, ни права да интервенишу. Право на интервенцију зависи не од тога, да ли држава има унутрашњу легитимност, већ од онога што Волцер назива спољном легитимношћу. Спољна легитимност је претпоставка унутрашње легитимности. Морално је нужно претпоставити да је влада у складу са својим народом, све док ова претпоставка важи, држава има спољашњу легитимност. Претпоставка важи све док одсуство склада није „радикално очигледно“ (геноцид или ропство). Ако није радикално очигледно (тада се интервенише), узурпирају се права грађана, јер они можда не желе револуцију или нису за њу спремни¹⁷.

3. Закључна разматрања

Анализирајући радње извршења код кривичних дела оружане побуне и агресивног рата, можемо закључити да оне у себи не садрже елементе било каквог насиља, али и да је њихова апстрактна опасност изузетно велика уз могућност изазивања неслагљивих и чак трагичних последица за неку државу или чак међународну заједницу. Тако да можемо закључити да се ова кривична дела у теорији и пракси налазе између политике и права. Поставља се питање, да када

¹⁶ Погледати Е. Елис, „Рат, револуција и интервенција“, Зборник радова Хуманитарне војне интервенције (приредили Ј. Бабић и П. Бојанић), Гласник, Београд 2008.

¹⁷ Ibid.

иза оружане побуне стоји нека организација или страна држава, да ли је извршењем кривичног дела агресивни рат из члана 386. КЗ-а, конзумирано кривично дело оружане побуне из члана 311. КЗ-а? На жалост, међународна и национална судска пракса није још увек дала одговарајући одговор на ова питања.

Оружана побуна представља само једно од традиционалних кривичних дела у законодавству Републике Србије, за које већ дужи временски период не постоји судска пракса, због чега ово решење и захтева детаљно преиспитивање и усклађивање са савремени правним тековинама и стандардима Европске уније у делу заштите уставног уређења и безбедности.

Појам оружане побуне се изводи из ставова судске праксе и становишта теорије кривичног права. Основним обележјима оружане побуне сматрају се: а) акција индивидуално неодређеног броја лица, у оружаној побуни учествује по правилу већи број учесника, али се тај број не може унапред одредити; б) организована акција – оружана побуна не настаје спонтано, већ као резултат одређених претходних делатности управљених на њено припремање и усмеравање. Иза оружане побуне најчешће стоји нека организација или страна држава; в) учесници у оружаној побуни су наоружани оружјем или неким оруђем и спремни су да га употребе, али до саме употребе не мора доћи; г) оружана побуна је увек усмерена на насилно остваривање одређених циљева – који су најчешће усмерени на угрожавање уставног уређења или безбедности земље.

Кривично дело агресивни рат управљено је и против уставног уређења и безбедности Србије, али и против вредности утврђених од стране међународне заједнице. Само кривично дело се састоји у позивању или подстицању на агресивни рат. То су два начина подстрекавања на започињање и вођење агресивног рата. Радња овог кривичног дела представљају позивање или подстицање. Позивање би била свака делатност којој се настоји код другог створити одлука о вођењу агресивног рата, док подстицање више значи учвршћивање такве одлуке, распиривање, већ, постојећег расположења за вођење рата. За подстицање се често употребљава и израз хушкање на рат. Дакле, радњу позивања би представљало стварање код другог одлуке да предузима одређене делатности или активности, а најчешће се врши наговарањем, убеђивањем, предочавањем неких околности и слично. Подстицање је подржавање и даље учвршћивање нечије одлуке, која је код тог лица већ постојала, тако да се она сада усмерава на одређене акције. Позивање и подстицање треба да се врши према

грађанима или групи грађана, а ако се врши према појединцу, онда то представља подстрекавање на кривично дело из члана 308. КЗ-а.

Корелација кривичних дела агресивног рата и оружане побуне би се огледала у следећим околностима:

- и код дела оружане побуне и агресивног рата нема конкретне употребе силе, али је ипак апстрактна опасност оваквих дела изузетно висока и може имати разарајуће, чак и фаталне последице за неку државу;
- дело агресивног рата представља позивање и подстрекавање на агресивни рат, док је учествовање у оружаној побуни једна од последица;
- питање односа националног права према међународном праву, односно шта се дешава, уколико се позивањем и подстрекавањем оружаног сукоба, прво реализује оружана побуна, а затим и отпочне грађански рат који је окончан оружаном интервенцијом страних сила?

Имајући у виду изнето, поставља се питање у пракси, који се кривичноправни режим примењивао када једне држава или земље одлучи да, било у своје име или у име друге земље, упути оружане банде, групе припадника нередовних снага или најамника да изврше акте оружаног насиља против друге државе, ако се ти акти по тежини могу упоредити са напред наведеним актима или су од изузетног значаја за судбину наведене земље. Наиме, ови акти се могу изједначити са радњама извршења кривичног дела оружане побуне из члана 311. КЗ-а или диверзије из члана 313. КЗ, односно, интересантно је питање када се на извршиоце ових дела примењује национално законодавство (оружана побуна или диверзија), а када међународно кривично право (агресивни рат).

На крају, можемо рећи да је циљ овог рада покретање размишљања о односима кривичних дела агресивног рата и оружане побуне, као и указивање на проблематику у примени националног кривичног права у односу на међународно кривично право.

Goran D. Matić, PhD

Director of the Office of the National Security and
Classified Information Protection Government of Serbia

CRIMINAL OFFENCES OF ARMED REBELLION AND WAR OF AGRESSION

Summary

Upon analyzing acts committed within the criminal offences of armed rebellion and war of aggression, it can be concluded that they do not contain elements of violence at all. However, they represent an exceptionally great abstract danger, as well as carry a possibility of causing unforeseeable and even tragic consequences for a country or even the international community itself. It follows from the above that such criminal offences, in theory and in practice, are positioned in between politics and law. Due to some unknown reasons, the expert public has not dealt with the analysis of the practice and theory of these criminal offences to a sufficient degree, although such an examination would have been ultimately justified in order to analyze the activities of various international criminal courts, especially the work of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991. (ICTY). The aim of this paper is to provoke readers into thinking about the relationship between the criminal offences of the war of aggression and the armed rebellion, as well as to point to the problem area in the implementation of national criminal law in relation to international criminal law.

Key words: international criminal law, criminal law, security, war of aggression, armed rebellion, propaganda.